

УДК 130.123.4:008

АНТИЧНИЙ ПРИНЦИП ПАЙДЕЇ ПЕРЕД ВИКЛИКАМИ СУЧАСНОЇ СОЦІОКУЛЬТУРИ

ANTIQUAE PRINCIPLE OF PAIDEIA AT CHALLENGES OF CONTEMPORARY SOCIETY AND CULTURE

О.Д. Яценко

Актуальність теми дослідження. Важливість філософського вивчення педагогічного застосування античного принципу пайдеї в сучасному суспільстві обумовлена необхідністю об'єднання прагматизму цивілізації та духовності культури.

Постановка проблеми. Основною проблемою, що актуалізована в статті є спроба дати філософський аналіз педагогічного потенціалу античного принципу пайдеї як механізму адаптації та соціалізації вільнодумної людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглядаються три основні поняття освіти. По-перше, це теорія "формальної освіти" Дж. Локка, Й.Г. Песталоцці, Й.-Х. Гербарта, І. Канта та інших. Ця теорія базується на розумінні людини як гносеологічного суб'єкта. Отже, ці поняття зосереджені на перекладі раніше набутого досвіду людства, отже, на минуле. Теорія "матеріального виховання" Г. Спенсера спрямована на майбутнє як підготовку до виробництва у дорослому житті. Цю позицію автор критикує як стереотипний і односторонній підхід до різних здібностей та талантів. "Педоцентрична теорія" Джона Дьюї в освіті базується на модусі сучасного, на

Urgency of the research. The importance of philosophical reflection and the pedagogical application of the ancient principle of paideia in contemporary society is caused by the need to unite the pragmatism of civilization and the spirituality of culture.

Target setting. The main problem of article is to give a philosophical analysis of the pedagogical potential of the ancient principle of paideia as a mechanism for the adaptation and socialization of a free-thinking person.

Actual scientific researches and issues analysis. Three basic concepts of education are considered. For first, it is the theory of "formal education" by J. Locke, J.-H. Pestalozzi, J.-P. Herbart, I. Kant and others. This theory is based on the understanding of human as an epistemological subject. So, these concepts are focused on the translation of the previously acquired experience of mankind, therefore, on the past. The theory of "material education" by G. Spencer is geared towards to the future as preparing for production in adult life. This position is criticized by the author as stereotyped and a unified approach to various abilities and talents. John Dewey's "pedocentric theory" of education is based in the present mode, on the natural qualities of pupils. However, effective education is possible only with the combination of these three pedagogical

природних якостях учнів. Проте ефективно навчання можливе лише за умови поєднання цих трьох педагогічних теорій. Автор вважає, що цей фактор єдності лежить в античному принципі пайдеї.

Постановка завдання. У статті аналізується доцільність застосування античного принципу пайдеї в сучасній цивілізації прагматизму та оптимізації навчального процесу.

Виклад основного матеріалу. Проаналізовано основні історико-філософські концепції інтерпретації пайдеї. Крім того, обґрунтовано розуміння пайдеї як античного методу рефлексії культури та метафізичного методу трансцендентності. Педагогічний зміст античного принципу пайдеї розкривається як діалектична єдність головних суперечностей сучасного соціокультурного життя: священного та профанного, соціального та індивідуального, вічного і мінливого. Єдність священного та профанного концептуалізується автором через поняття цінності, яке онтологічно виражається у просторі свободи. Комбінація соціального та індивідуального зосереджена на категорії відповідальності як результаті вільного вибору. Поняття вічного і змінного актуалізуються у філософській категорії можливого як передумови творчості, що теж є реалізацією свободи.

Висновки. Античний принцип пайдеї надзвичайно влучно фіксує цілісність автономної свідомості, заснованої на діалектичній єдності основоположних протиріч соціокультурного життя. Розуміння сутності цього принципу вкрай важливе при розробці сучасних

theories. The author believes that this factor of unity is in the ancient principle of paideia.

The research objective. The expediency of the application of the ancient principle of paideia in contemporary civilization of pragmatism and in terms of optimizing the educational process are analyzed in the article.

The statement of basic materials. The basic historical-philosophical conceptions of interpretation of paideia are analyzed. In addition, the understanding of paideia as an ancient method of cultural reflection and the metaphysical method of transcendence is substantiated. The pedagogical content of the ancient principle of the paideia is proved as the dialectical unity of the main contradictions of contemporary socio-cultural life: sacred and profane, social and individual, eternal and changeable. The unity of sacred and profane is revealed by the author through the concept of value, which is ontologically expressed in the space of freedom. The combination of social and individual are focuses on the category of responsibility as a result of the free choice. The concepts of eternal and changeable are actualized in the philosophical category of the possible as the preconditions of creativity, which is also the realization of freedom.

Conclusions. Consequently, the ancient principle of the paideia extremely accurately captures the integrity of the autonomous consciousness, based on the dialectical unity of the fundamental contradictions of socio-cultural life.

стратегій освіти, встановлення пріоритетів виховної діяльності як необхідності вдалого поєднання цивілізації прагматизму та духовності культури.

Ключові слова: пайдейя, трансцендування, культура, прагматизм, темпоральність, діалектичне протиріччя, цінність, онтологія.

Keywords: paideia, transcendence, culture, pragmatism, temporality, dialectical contradiction, value, ontology.

Актуальність теми дослідження. З моменту встановлення годинників на центральних площах західноєвропейських міст людина стає заручником незворотнього плину часу. Об'єктивований час диктує нові правила життя, нові пріоритети в мотиваційній та діяльнісній сфері. А найважливіше те, що в сучасному суспільстві темпоритм екзистенційного часу постійно прискорюється. Нові цивілізаційні виклики потребують побудови відповідних стратегій життєдіяльності, які ґрунтуються на ефективності, досягненні конкретного (затребуваного і передбачуваного) результату. Так, провідною епістемологічною установкою сучасності стає прагматизм у різноманітних його інтерпретаціях. Прагматизм як ідеологема капіталізму пронизує суспільство на всіх його рівнях та у всіх формах його існування. Безперечно, що система освіти не може бути винятком в цій ситуації.

Постановка проблеми. Прагматизм в організації освітнього процесу полягає в його інтенсифікації (збільшення обсягу змісту навчальних програм) та оптимізації (зменшення кількості аудиторних годин та відповідне збільшення об'єму самостійної роботи). Такий підхід по-своєму дієвий: по-перше, відбувається економія часу спільної, колективної роботи; по-друге, вдосконалюються навички самостійної навчально-пошукової та аналітично-дослідної діяльності. Але поняття освіти не вичерпується обізнанністю, оволодінням фактичним матеріалом, або інформацією. Також не є достатнім визначення освіти як формування компетентностей. Такий підхід і є прямим втіленням прагматизму як ідеології технологізованого суспільства. Зміст поняття освіти набагато ширший. Його сенс та цінність не замикаються на трансляції знання або підготовці до виробничої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За свідченням інформаційного порталу «Освіта.УА» феномен освіти слід розглядати «як важливий чинник становлення й розвитку особистості, як невід'ємну частину соціокультурного середовища, в якому живе людина». Отже, зміст поняття освіти не вичерпується її функціями соціальної інституції, або цілеспрямованого впливу у становленні та

формуванні особистості.

Слід зауважити, що традиційна знаннево зорієнтована педагогіка й надалі є домінуючою в нашій країні. Інформативний базис системи освіти має метою підготовку та адаптацію людини до соціального середовища, духовно-культурних цінностей та цивілізаційного виробництва. Теорія формальної освіти, запропонована класиками філософії та педагогіки Дж. Локка, Й. Г. Песталоцці, Й.-Ф. Гербарта, І. Канта та ін. ґрунтується на розумінні людини як гносеологічного суб'єкта. Тому освіта в рамках цього дискурсу - це, насамперед, пізнання, оволодіння духовним надбанням історичного довіду людства. Ці концепції освіти втілюють темпоральні інтенції незмінного в минулому і сьогоденні, вічного та універсального. Проте трансформації соціокультури вимагають інших стратегій. Футурологічно зорієнтовані інтенції освітнього процесу мають місце в так званій «теорії матеріальної освіти», започаткованої англійським філософом Г. Спенсером. Основний пафос цієї теорії полягає в необхідності адекватної адаптації до бурхливого розвитку техніки і технології, що зумовлює зосередження на вивченні предметів природничо-математичного циклу та оперативності інструментального розуму. Ці протилежні за змістом та спрямуванням теорії освіти єдині в тому, що прагнуть сформувати людину для суспільства, уніфікувати індивідуальне як хибне в суспільне як універсальне. В такому контексті особа ніби «розірвана» між авторитетом минулого та викликами майбутнього. Для екзитенційного часу в цих теоріях немає місця. Заповнює цю прогалину «педоцентрична теорія освіти» американського філософа і апологета прагматизму Джона Дьюї. Ця педагогічна теорія актуалізує модус теперішнього часу: згідно принципу оптимальності філософії прагматизму («найбільший результат при найменших затратах») педагогам пропонується розвивати ті здібності, які вже наявні у вихованців. Розвивати на підставі вже існуючих освітніх технік та згодом знаходити найбільш доцільне їх застосування.

Отже, три різні теорії освіти, три різні уявлення про мету освіти, три різні акцентуації темпоральності людського життя. Ця диференціація сама по собі вже є результатом світоглядного вибору, результатом формалізації в науковому пізнанні. Тому що феномен освіти набагато ширший, ніж наведені вище концепції. Для того, щоб окреслити функціонал освіти в соціокультурному просторі доцільно актуалізувати античний принцип пайдеї. Загальнофілософський контекст визначення принципу пайдеї ґрунтується на розумінні його як онтологічного процесу, мета якого полягає в тотальному перетворенні людської сутності як формування особистості, самосвідомості та громадської свідомості. Дослідження античного

принципу пайдеї як квінтесенції західноєвропейської культури та освіти представлено в роботах М. Гайдеггера, В. Йегера, М. Фуко та А. Марру. Саме в їх доробках акцентовано значення пайдеї як механізму діалектичного зіткнення особистого та громадського, індивідуального та соціального.

Постановка завдання. В роботах таких видатних філософів як О.Ф.Лосєв, М.О.Бердяєв, В.В.Розанов, В.В.Зеньковський, М.М.Бахтін античний принцип пайдеї розглядається як спосіб експлікації духу, духотворчості, що робить можливим буття людини в символно-семіотичному просторі культури.

Інший ракурс аналітика античного принципу пайдеї отримує в гуманістичному напрямку дослідження. Пайдея як тенденція «формування людського в людині» впроваджується в працях Е. Гарена, Л.М. Баткіна, О.К. Дживелегова. Гуманістичний підхід в інтепретації принципу пайдеї актуалізує певний світоглядний злам, в результаті якого утворюються інші пріоритети життя, людиноорієнтована етико-мотиваційна сфера. Наслідком такого зламу є жертовність, турбота як наріжний камінь організації людської діяльності.

Глибоко філософське обґрунтування та осмислення принципу пайдеї знаходимо в І. Канта та Г. Гегеля. В традиціях класичної філософської думки пайдейя – механізм гармонізації особистості, сфера інтеріоризованої свободи, що регламентована усвідомленням відповідальності. Тобто, античний принцип пайдеї фіксує феномен прийняття людиною алгоритму здійснення «правильного» з боку культури та суспільства вибору. Протиріччя внутрішніх потреб та зовнішніх викликів знаходить певну амортизацію в детермінованому соціокультурою принципі пайдеї.

Інше пояснення значення пайдеї приводить Е. Гуссерль в рамках феноменологічного методу. Якщо класична філософія вбачає в пайдеї спосіб збалансування, подолання суперечностей, то феноменологія ґрунтується на феномені цілісності едетичної конструкції. Принцип пайдеї в феноменологічному дискурсі полягає в актуалізації здатності свідомості до встановлення та оперування едетичними конструкціями, здатності знаходити сенс та виявляти сутність речей та явищ.

В концепціях видатних теоретиків філософії освіти І.Ф. Гербарта і Ф.В. Дістервега античний принцип пайдеї пояснюється через парадигму педагогічної доцільності, в яких поєднуються природо- та культуровідповідність і самодіяльність. В цій теорії пайдейя є способом орієнтації та стратегії життєдіяльності людини як активної біологічної істоти в динаміці соціокультурних процесів.

Дефініцію поняття пайдейї часто здійснюють через

застосування поняття ідеалу. Така висхідна до грецької культури традиція знаходить місце в працях багатьох дослідників, зокрема й у апологета філософської антопології М. Шеллера та класика філософської герменевтики Г.-Г. Гадамера. Саме такому автохтонно-філософському, метафізичному ракурсу дослідження принципу пайдеї і присвячена ця робота.

Зауважимо, що з моменту виникнення філософської рефлексії світу, людини і суспільства, принцип пайдеї лейб-мотивом проходить крізь парадигму західноєвропейської культури та способи її аналітики. Усвідомлення цього факту лежить в основі знакових філософських заходів, що відбулись на зламі століття: XX Всесвітнього філософського конгресу «Пайдейя: філософія у вихованні та освіті людини» (1998р.) та роботі Віденської міжнародної конференції «Пайдейя для XXI століття» (2002 р.).

Виклад основного матеріалу дослідження. В античному мисленні пайдейя – це принцип консолідації та рефлексії культури. Тобто, античний спосіб рефлексії культури здійснюється, насамперед, за допомогою поняття пайдеї. У звичаєвому розумінні пайдейя означає процес освіти, залучення до акумульованих спільнотою знань. Культура в такому ключі – це певна обізнаність, оволодіння визначеним типом світогляду, сталою та перевіреною системою знань про світ, місце і призначення людини, правила поведінки тощо. Таким чином, пайдейя – це процес соціалізації, адаптації індивіда до умов соціального середовища, що функціонує за певними принципами. Цілком органічна процедура пристосування до умов навколишньої дійсності. Такою буде поверхнева, найбільш наочна та очевидна інтерпретація поняття пайдеї. Насправді, цей термін фіксує монументальний філософський зміст. Справа в тому, що цей процес пристосування індивіду до спільноти фундаментально та докорінно змінює самого індивіда на всіх рівнях існування: фізичному, розумовому, духовному. Залучення до культури докорінно змінює пріоритети в способі життєдіяльності людини, фундаментально трансформує та проектує як мотиваційну сферу, так і праксеологічний вимір життя. Культура, з огляду на кілька сотень відомих визначень, беззаперечно, первинну атрибуцію отримує в світі духовного. Таким чином, введення в поле культури є нічим іншим як «відкриттям» та реалізацією потенції духовності в людині. Так, за точним висловом П.С. Гуревича: «пайдейя – це керівництво до зміни всієї людини в її сутності» [1]. Вся життєдіяльність людини культури принципово відрізняється як від тваринного світу, так і від представників інших культур. Філософи Античної доби беззаперечно усвідомлювали цей факт, про що свідчать майже структуралістські розвідки Платона та Аристотеля відносно сучасних ним соціальних

груп («Держава» та «Політика» відповідно).

Культуру як таку неможливо звести до сукупності інформації. Культура продукує «ціннісне мислення», смислове поле можливості диференціації на основі апріорних критеріїв розрізнення добра і зла, істини та хиби, справедливості та пригнічення. Тому є підстави стверджувати, що пайдейя – то онтологічний процес, що «змінює саму душу людини, сам спосіб її існування» [1]. Аналізуючи платонівський діалог «Держава», М. Гайдеггер визначає сутність пайдеї у перенесенні свідомості «із кола найближчих речей до області, де суще являється саме по собі» [10, с.72]. Іншими словами, людина призвичаюється долати межі наочної даності, або наявного буття та отримує здатність трансцендування. Пайдейя – це методологія синтезу загального та одиничного, спосіб уніфікації цілого та частини таким чином, в якому зберігається цілісність та цінність обох протилежностей. Тобто, людина долучається до загального соціокультурного контексту, не втрачаючи власну ідентичність та самостійність. Механізмом цієї діяльності є свідомість, а продуктом і результатом - самосвідомість. Адже людська свідомість, стверджує М. Гайдеггер, не ототожнюється з пустим сосудом, який наповнюється здобутими раніше знаннями. Тобто культура є не тільки трансляцією досвіду, а буття в культурі – це і є особливий тип досвіду, або «привчаюче перенесення» [10, с.79]. Таким чином, у полі філософської рефлексії постає проблема трансцендентного як стержневого питання пізнання та всіх похідних від нього життєвих стратегій. Уявлення про трансценденцію притаманне будь-якій культурі, навіть глибоко архаїчній. Адже кожна культура містить певне уявлення про богів, про закономірність та вмотивованість перебігу подій, загробний світ тощо. Проте в архаїчних культурах сакральний та профанний світи існують дещо ізольовано, паралельно одне до одного. Філософський дискурс античної доби як метафізичне знання ставить метою об'єднати сакральне і профане, наявне та трансцендентне в єдину стабільну онтологічну систему. Закономірно, що розуміння цих двох зрізів реальності докорінно змінюється.

Найбільш послідовно побудована онтологічна ієрархія, а відповідно, і метафізична система її обґрунтування, представлена в класичному періоді античної філософії, періоді «ноуменального спекулятивізму» за визначенням О.Ф. Лосєва [5, с.139]. Мається на увазі творчість видатних та безсмертних авторів Платона та Аристотеля. Адже, саме свобода думки та логічна аргументованість викладу міркувань цих та низки інших видатних мислителів слугує підставою іменування античної культури культурою авторів, а не авторитетів [3]. По-перше, їхня творчість демонструє віртуозне поєднання інтуїції дескриптивного плану та абстракції логічного

міркування. Відправною точкою будь-яких аналітичних процедур виступають конкретні факти, події, персоналії або питання навколишньої соціальної дійсності. Таким чином, рефлексія свободи в світлі діалектики цілого та частки стає відправною точкою для філософського дискурсу, метою якого, з рештою, стає побудування універсальних систем знань про світ. По-друге, саме в межах платонівського корпусу метафізики формується уявлення про культуру як своєрідний органічний осмислений спосіб буття в світі, як життя згідно космічного Логосу та універсальної ідеї Блага. Так, питання про походження і сутність брехні, свідомого викривлення дійсності, в особі софіста як творця привидів, поступово призводить до проблеми діалектики Буття та Небуття. Як відомо, Платон визначає Буття як «самототожне розрізнення рухомого спокою» [5, с.40]. Єдине як першопринцип метафізики містить в собі як ідеальний, так і матеріальний вимір Всесвіту. Єдине, або Буття у парменідівському сенсі, це довершена і досконала, або ідеальна смислова конструкція. Перебуваючи в русі, смислова конструкція Універсуму експлікує власні потенції, що виступають в якості генезисних моделей для різноманіття речей наявного буття. За для здійснення такого переходу Буття трансформується в своє Інше, або Інобуття. Таким чином, Всесвіт перебуває в стані становлення, метою якого є досягнення ідеалу, ідеї-зразку, тобто вихідної монолітної та нерухомої конструкції. Така діалектика руху навколишньої дійсності та незмінності, вічності фундаментальних законів Всесвіту, спричинює формування такого світогляду, який піддає рефлексії безпосередньо самий шлях до трансценденції, або метод трансцендування. Пайдейя, у нашому розумінні, є таким методом трансцендування, залученням до світу культури, світу цінностей, «можливості реалізації в духовній сфері» [3, с.221]. Отже, природним супутником, або закономірним наслідком пайдеї є метафізичне знання.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Метафізичне знання про світ передбачає локалізацію простору зустрічі, або зіткнення різних за характером потенцій: сакрального (ціннісного) та профанного (корисного), соціального (суспільного) та особистісного (індивідуального), вічного (історичного стійкого, субстанціального) та плінного (мінливого, акцидентального). Питання про простір зустрічі актуальне, насамперед тим, що є реалізацією активності. По-перше, це активність свідомості, що пізнає навколишню дійсність. По-друге, це активність соціальної спільноти, яка продукує вивірені зразки взаємодії зі світом. Діалектика суб'єктивного запиту і об'єктивного зразку-ідеалу є основоположною як на рівні особистісного виховання

і становлення, так і на рівні філософії освіти. Принцип пайдеї, або залучення свідомості, що запитує про світ до надбань духовного досвіду в пізнанні світу і є цим простором зустрічі. Без цієї принципової вихідної активності запиту з боку свідомості найбільш досконалі педагогічні технології і методики малоефективні.

Пайдейя як поєднання сакрального і профанного ґрунтується на розумінні ієрархічної будови якщо не світу в цілому, то, принаймні, людського світу культури. Це означає, що пайдейя є шляхом формування людської сутності відповідно до таких норм і правил життєдіяльності, які складно точно артикулювати та верифікувати. Мова в цьому аспекті йде про так звану «онтологічну беззахистність» феномену цінності, про яку писав М. Гартман. Зміст цінності полягає в тому, що вона онтологічно не абсолютна, не має характеру примусу, або детермінації, як процеси об'єктивного світу речей. Зміст цінності в переконанні, в суб'єктивному вольовому рішенні, в усвідомленні власної причетності та відповідальності. З цього акту слідує філософія вчинку, філософія події та онтологія інтерпретації совісті.

Пайдейя як діалектика загального (суспільного) та індивідуального (особистісного) отримала своє вираження ще в нетлінних роботах Платона. На думку видатного мислителя, зло як онтологічний феномен виникає в діях людей тоді, коли вони здійснюють вибір на користь обмеженого та фрагментованого уявлення про Благо, або, іншими словами, обирають Благо окремої людини чи спільноти, а не універсальне Благо для всіх і всього. Система онтології Платона передбачає виключно універсальні принципи будови. Тому абсолютизація частини, фрагменту, призводить до знецінення загального. Звичайно, коли особа вважає реалізацію власних інтересів і потреб за найголовніше, то постає складна діалектика мети та засобів, яка в етичному плані представлена полярними позиціями М. Макіавеллі та І. Канта. Античний принцип пайдеї акумулює та впроваджує найпростіші та найфундаментальніші принципи людського гуртожитку: уявлення про особистий простір свободи на тлі соціальної відповідальності та свободи інших; а також, соціальність та комунікацію як передумови існування суспільства.

Пайдейя як діалектика вічного (історично стійкого, субстанціального) та плінного (мінливого, акцидентального) також пов'язана із простором людської свободи. Темпоральність людського життя включає диференціацію на часові модуси: минулого як необхідного, теперішнього як дійсного та майбутнього як можливого. Наявність в свідомості людини уявлень про можливе, або здатність до проектування майбутнього є передумовою творчості. На цьому

базується винахідливість та мистецтво. До речі, інтелект, на противагу ерудиції, є винахідливістю у пристосуванні до умов середовища. Якби людство трансливало виключно сталі стереотипізовані форми досвіду, прогрес культури і цивілізації був би неможливий. Отже, принцип пайдейї передбачає динаміку в просторі експлікації духу з огляду на загальну темпоральність людського буття. Цей принцип розкривається також в діалектиці традиції та інновації в соціокультурі. Саме тому новітні педагогічні технології ґрунтуються на суб'єкт-суб'єктній диспозиції освіти, на противагу застарілим концепціям суб'єкт-об'єктного впливу.

Отже, античний принцип пайдейї надзвичайно влучно фіксує цілісність автономної свідомості, заснованої на діалектичній єдності основоположних протиріч соціокультурного життя. Розуміння сутності цього принципу вкрай важливе при розробці сучасних стратегій освіти, встановлення пріоритетів виховної діяльності при необхідності вдалого поєднання цивілізації прагматизму та духовності культури.

Список використаних джерел

1. Гуревич, ПС. 2000, 'Философия культуры', Москва: Nota bene, 352 с.
2. Йегер, В. 2001, 'Пайдейя. Воспитание античного грека', Москва: Издательство «Греко-латинский кабинет», 594 с.
3. Кнабе, ГС & Протопопова, ИА. 1998, 'Культура Античности. История мировой культуры. Наследие запада', Москва: Издательство РГГУ, с. 412-426.
4. Кукина, ЕА. 2009, '«Пайдейя»: сущность и значение в историческом и современном понимании', *Гуманитарные и социальные науки*, № 5, с. 33-40.
5. Лосев, АФ. 1993, 'Очерки античного символизма и мифологии', Москва: Мысль, 962 с.
6. Марру, АИ. 1998, 'История воспитания в Античности (Греция)', Москва: Издательство «Греко-латинский кабинет», 428 с.
7. Мейдер, ВА & Громова, ЕА. 2007, 'Пайдейя и алетейя: очерки философии образования', *Федеральное агентство по образованию, ГОУ ВПО "Волгоградский гос. ун-т", Волжский гуманитарный ин-т (фил.) ВолГУ*, 452 с.
8. Робуль, О. 2000, 'Сучасна філософія освіти та нова парадигма виховання' *Педагогіка і психологія професійної освіти*, № 3, с. 55 –64.
9. Торосян, ВГ. 2003, 'История образования и педагогической мысли', Москва: Издательство: ВЛАДОС-ПРЕСС, 351 с.
10. Хайдеггер, М. 1993, 'Работы разных лет', Москва: Гнозис, 447 с.

References

1. Gurevich, PS. 2000, 'Philosophiya culture (Philosophy of culture)', *Moskva: Nota bene*, 352 p.

2. Yeger, V. 2001, 'Paydeya. Vospitanie antichnogo greka (Paideia. Education of the Ancient Greek)', *Moskva: Izdatel'stvo «Greko-latinskiy kabinet»*, 594 p.
3. Knabe, GS & Protopopova IA. 1998, 'Ultura Antichnosty (Culture of Antiquity) History of world culture. The legacy of the West', *Moskva: Izdatel'stvo RGGU*, p. 412-426.
4. Kukina, EA. 2009, "'Paydeya": suschost i vagnost v istoricheskom i sovremennom ponimanii ("Paideia": Essence and Importance in Historical and Contemporary Understanding)', *Humanitarian and social sciences*, № 5, p. 33-40.
5. Losev, AF. 1993, 'Ocherky Antichnogo simvolizma i mifologii (Essays on Antique Symbolism and Mythology)', *Moskva: Misl'*, 962 p.
6. Marru, AI. 1998, 'Istoriya vospitaniya v Antichnosty (Gretsiya) (The History of Education in the Antiquity (Greece))', *Moskva: Izdatel'stvo «Greko-latinskiy kabinet»*, 428 p.
7. Mayer VA & Gromova EA. 2007, 'Paideya i Aleteya. Ocherky po filosofii obrazovaniya (Paideia and Aleteya: Essays on the philosophy of education)', *Federal'noe ahent'stvo po obrazovanyyu, HOU VPO "Volhohradskyy hos. un-t", Volzhskyy humanytarnyy yn-t (fyl.) VolHU*, 452 p.
8. Robul, O. 2000, 'Sovremenaya Filosofiya obrazovaniya i novaya paradigma vospitaniya (Contemporary Philosophy of Education and the New Paradigm of Education)', *Pedagogy and Psychology of Vocational Education*, № 3, p. 55 –64.
9. Torosyan, VG. 2006, 'Istoriya obrazovaniya i pedagogicheskoy musly (History of Education and Pedagogical Thought)', *Moskva: Izdatel'stvo: VLADOS-PRESS*, p. 351
10. Heidegger, M. 1993, 'Raboty raznuh let (Works of Different Years)', *Moskva: Gnozis*, 447 p.